

Małgorzata Błażejowska¹
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Politechnika Koszalińska

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU LOKALNEGO NA PRZYKŁADZIE OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

SOCIAL CONDITIONS FOR THE LOCAL DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE WEST-POMERANIAN VOIVODESHIP

WSTĘP

Nowe możliwości związane z procesem integracji europejskiej mogą przyczynić się do zwiększenia potencjału rozwojowego polskich obszarów wiejskich, ale na drodze stoją trudne do pokonania bariery o charakterze społecznym. Charakterystyczne dla mieszkańców gmin wiejskich woj. zachodniopomorskiego wysokie bezrobocie, brak aktywności gospodarczej, niski poziom wykształcenia i postrzeganie procesu integracji z punktu widzenia zagrożenia są czynnikami znacznie hamującymi rozwój tych obszarów.

Rozwój lokalny realizuje się poprzez podejmowanie różnorodnych inicjatyw i prowadzenie działalności gospodarczej. Na terenach wiejskich potrzebne jest rozpoczęcie pracy kreującej liderów wiejskich, wspomagającej lokalne inicjatywy, która przeciwstawi się bierności, jaka ogarnęła społeczność wiejską [Kłodziński 2002]. Poza tym, niezbędne są działania zmierzające do przestawienia sposobu myślenia z poziomu producenta rolnego na poziom przedsiębiorcy. Dużą rolę do odegrania na tym polu mają lokalne władze samorządowe, media, organizacje pozarządowe oraz placówki doradcze i oświatowe. Rozszerzenie rynku europejskiego stanowi wyzwanie i szansę dla polskich przedsiębiorców. Prowadzi ono do nawiązania kontaktów kooperacyjnych z kontrahentami zagranicznymi, rozwoju sieci handlowych i franchisingowych oraz poprawy konkurencyjności poprzez wdrażanie nowych technologii. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich stanowi antidotum na niską opłacalność produkcji rolniczej, jak i trudności związane z bezrobociem jawnym i ukrytym. Przedsiębiorczość jest głównym instrumentem przemian strukturalnych i wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

¹ Dr inż., Politechnika Koszalińska, Wydział Ekonomii i Zarządzania, Zakład Prawa, ul. Kwiatkowskiego 6E, 75-343 Koszalin, tel. (0-94) 3439177, email: blazejowska@op.pl.

Cel pracy i materiał

Artykuł ma na celu ukazanie barier rozwoju działalności pozarolniczej z punktu widzenia władz samorządowych oraz mieszkańców gmin wiejskich oraz wskazanie metod ich przezwyciężenia. Poniższe wyniki stanowią jedynie fragment kompleksowych badań ankietowych związanych z uwarunkowaniami absorpcji pomocy unijnej przeprowadzonych przez autora pracy w urzędach gminnych 69 gmin wiejskich woj. zachodniopomorskiego (od 09.2004r. do 11.2004r.). Istotne znaczenie odgrywa fakt, że analiza dotyczy obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego. Jest to region silnie zróżnicowany pod względem funkcjonalno-przestrzennym, z przewagą obszarów słabo rozwiniętych. Jednostki samorządowe, w których przeprowadzono badania wyłoniono na podstawie uprzedniej klasyfikacji pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, według taksonomicznej metody „miary rozwoju” Hellwiga. Badania w związku z tym obejmują gminy o niskim stopniu rozwoju, głównie regiony po PGR-owskie o dużych trudnościach strukturalnych, wysokim bezrobociu i wszelkich negatywnych społeczno-ekonomicznych konsekwencjach transformacji. Dodatkowo, tym samym czasie przeprowadzono na terenie 69 analizowanych gmin, badania ankietowe wśród 350 mieszkańców obszarów wiejskich obecnych na zebraniach sołeckich. Cechami wyróżniającymi zbiorowość był wiek, miejsce zamieszkania, wielkość gospodarstwa i wykształcenie. Kwestionariusze ankietowe zawierały 10 pytań dotyczących postaw społecznych po procesie integracji, zakresu wykorzystania unijnego wsparcia oraz działań władz lokalnych we wspieraniu rozwoju gmin.

Sposób doboru próby, jak i zakres merytoryczny ankiet sprawia, że można na ich podstawie wyciągać ogólniejsze wnioski o jakościowym charakterze mające odniesienie do innych regionów kraju.

Działalność gospodarcza na terenie badanych gmin

W wyniku procesu integracji coraz więcej mieszkańców wsi zajmuje się działalnością gospodarczą przy wykorzystaniu zasobów własnych gospodarstwa. Jednak pozarolnicza aktywność gospodarcza na obszarach wiejskich charakteryzuje się o wiele mniejszą skalą zjawiska w porównaniu z gminami miejskimi. Nasylenie obszarów wiejskich podmiotami gospodarczymi w woj. zachodniopomorskim jest niewielkie. Na wsi jest ich zaledwie 18%, a w działalnościach pozarolniczych 16,4% [GUS 2005]. Na obszarach wiejskich podstawowymi jednostkami gospodarczymi są firmy drobne, które dzięki swej elastyczności – odgrywają i będą odgrywać dominującą rolę w gospodarce. Odgrywają one również najważniejszą rolę w harmonijnym rozwoju lokalnym i regionalnym. Związki małych

przedsiębiorstw z otoczeniem lokalnym poprzez ogniwo zatrudnienia, realizacji siły nabywczej, stosunki międzyludzkie są trwalsze i silniejsze, niż w przypadku firm dużych [Duczkowska-Piasecka 1997]. Na terenie badanych gmin pod względem organizacyjno-prawnym dominują podmioty jednoosobowe, prowadzące działalność jako osoby fizyczne. Działalność ta ma głównie charakter lokalny, ograniczając się do miejscowości o niewielkiej liczbie mieszkańców. Przeważają podmioty branży handlowej i usługowej (tab.1).

Tabela 1. Liczba podmiotów gospodarczych w poszczególnych branżach w badanych 69 gminach
Table 1. Economic entities by sectors in the 69 communes researched

Rodzaj działalności	Liczba podmiotów	% udział
Przemysł	3048	12
Budownictwo	2936	11
Transport, łączność i składowanie	1878	7,3
Handel i naprawy	8267	32
Rolnictwo i leśnictwo	2907	11
Obsługa nieruchomości i firm (w tym pośrednictwo finansowe)	2911	11
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	1216	5,7
Hotele i restauracje	1092	4,3
Pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna	1363	5
Pozostałe sekcje	179	0,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Rocznika Statystycznego woj. zachodniopomorskiego [GUS 2005]

Source: Own study on the basis of data in the Statistical Yearbook West-pomeranian voivodeship [GUS 2005]

Ze statystyk wynika, że co trzeci mieszkaniec na terenie analizowanych gmin (32%) zajmuje się handlem oraz wykonuje naprawy i konserwacje (AGD, RTV, mechanika pojazdowa, mechanika maszyn spożywczych, ślusarstwo, mechanika precyzyjna itp.). Rozwój głównie tego rodzaju działalności, najprostszej do podjęcia i wymagającej najniższych kwalifikacji - bez strukturalnego i zasobowego zainwestowania, nie przynosi długotrwałego ożywienia gospodarczego. Pozostałe branże nie odgrywają dominującego znaczenia – występuje zbliżona ilość podmiotów (11%) branży przemysłowej, budowlanej, rolnej i usług okołobiznesowych. Pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że są one równomiernie zróżnicowane, co może przyczynić się do kooperacji i wzajemnej współpracy. Niewielki udział mają przedsiębiorstwa transportowe (7,3%), związane z ochroną zdrowia i opieką społeczną (5,7%) oraz świadczące usługi komunalne i społeczne (5%). Duże znaczenie dla rynku pracy, ze względu na większą ilość zatrudnianych osób, mają zakłady produkcyjne. Niestety na terenie badanych gmin nie występuje ich wiele a spośród tych, które funkcjonują przeważają

masarnie, piekarnie, ciastkarnie, tartaki, zakłady krawieckie i zakłady produkujące artykuły z tworzyw sztucznych. Działalność produkcyjna wymaga większych nakładów i obciążona jest większym ryzykiem, dlatego też nie cieszy się popularnością wśród mieszkańców obszarów wiejskich.

Na podstawie analizy ilości podmiotów gospodarczych na terenie badanych gmin można wyciągnąć wniosek, że działalność gospodarcza jest słabo rozwinięta. Brakuje zakładów przetwórstwa rolnego, produkcyjnych, budowlanych oraz podmiotów świadczących usługi zarówno o charakterze materialnym, jak i niematerialnym. Niepokojący jest fakt nikłego udziału przedsiębiorstw hotelowych i gastronomicznych tworzących tak potrzebną w regionie, z uwagi na rentę położenia, infrastrukturę turystyczną. Analiza miejscowych zasobów naturalnych (odnawialnych i nieodnawialnych), zasobów kulturowych i poszukiwanie niekonwencjonalnych rozwiązań powinna stać się inspiracją do podjęcia pozarolniczej działalności gospodarczej.

Bariery rozwoju przedsiębiorczości w opinii władz gminnych

Tworzenie sprzyjających warunków rozwoju gospodarczego jest podstawowym warunkiem osiągnięcia sukcesu. Władze gminne są świadome, że rozwój działalności gospodarczej na ich terenach nie jest wysoki, upatrując barier rozwoju przedsiębiorczości w czynnikach makroekonomicznych (tab. 2).

Tabela 2. Bariery rozwoju przedsiębiorczości w opinii władz gminnych
Table 2. Barriers for entrepreneurship from the perspective of local authorities

Bariera	% wypowiedzi
Brak kapitału	98%
Brak wykwalifikowanej kadry	53%
Słabo rozwinięta infrastruktura techniczna	48%
Brak rynków zbytu	31%
Brak rozwiązań systemowo-prawnych	23%

Źródło: Badania własne
Source: Own research

Ankietowani (98%) zgodnie stwierdzili, że najpoważniejszą przeszkodą dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na ich terenie jest brak kapitału. Badani wyraźnie podkreślali, że chodzi zarówno o brak kapitału na podjęcie działalności, jak i jej modernizację. Największe trudności związane są z uruchomieniem działalności produkcyjnej. Wprowadzenie do produkcji nowego lub zmodernizowanego wyrobu czy technologii wiąże się z wysokimi kosztami np. zakupu licencji, „know-how”, certyfikacji i prac badawczo-rozwojowych. Szczupłość środków na inwestycje jest niemożliwa do pokonania we własnym

zakresie. Konieczna jest zatem inicjatywa zmierzająca do znalezienia na zewnątrz niezbędnych funduszy, dających możliwość planowego i celowego współdziałania mieszkańców wsi z właścicielami kapitału. Ważne jest także łączenie kapitałów, jak to ma miejsce w spółdzielczości. W sytuacji ogromnych potrzeb i jednocześnie limitowanych możliwości budżetu państwa, dopełniającą rolę w kreowaniu procesów rozwojowych odgrywają wszelkie programy pomocowe ze strony Unii Europejskiej. Ważną rolę spełniają również instytucje wspomagające finansowanie wiele przedsięwzięć np. agencje rządowe, banki, fundacje, fundusze, instytucje międzynarodowe i inne.

Ponad połowa badanych (53%) twierdzi, że przyczyną hamującą rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest brak wykwalifikowanej kadry – ludzi, którzy potrafiliby prowadzić własne firmy. Problem istnieje w mentalności mieszkańców wsi, niskim poziomie wykształcenia, braku pomysłów i inicjatyw. Chodzi przede wszystkim o byłych pracowników PGR-ów charakteryzujących się asertywnością, niskimi kwalifikacjami i małą samodzielnością. Ze względu na powszechność stanu apatii i oczekiwania, jaki istnieje na wsi, zachodzi potrzeba rozpoczęcia żmudnej pracy od podstaw, zmierzającej do wyzwolenia aktywności gospodarczej i kształtowania postaw przedsiębiorczych już od najmłodszych lat. Aby sprostać temu zadaniu edukacja i dobra jakość kształcenia powinna stać się priorytetem rozwoju obszarów wiejskich.

Wykorzystanie infrastruktury jako czynnika rozwoju działalności gospodarczej wiąże się z prowadzeniem odpowiedniej polityki inwestycyjnej w tym zakresie. Według 48% ankietowanych urzędów gminnych słabo rozwinięta infrastruktura techniczna stanowi dużą przeszkodę w prowadzeniu i rozwijaniu działalności gospodarczej. Niedoinwestowanie w zakresie infrastruktury odpowiednio do zgłaszanych potrzeb staje się barierą w rozpoczęciu procesów rozwoju i jest cechą charakterystyczną dla większości badanych gmin.

Co trzeci przedstawiciel urzędu gminnego (31%) uważa, że istniejące problemy ze zbyciem swoich produktów zniechęcają mieszkańców gminy do podejmowania pozarolniczej działalności. Zbyt niskie tempo wzrostu gospodarczego, wysoki stopień bezrobocia i ubóstwa wśród ludności powoduje, że popyt na produkty i usługi na rynku lokalnym jest ograniczony. Niewielki popyt lokalny nie daje możliwości podejmowania działalności gospodarczej, gdyż nie stwarza podstaw do uzyskania odpowiednio wysokiego dochodu. W opinii ankietowanych jedynie przedsiębiorstwa już istniejące, średniej wielkości, które sprzedają swoje wyroby na rynkach ponadlokalnych, posiadają takie szanse rozwojowe.

Dla 23% badanych poważną barierą stanowi brak rozwiązań systemowo prawnych w zakresie preferencji dla podmiotów gospodarczych chcących uruchomić działalność

gospodarczą na terenach wiejskich. Zniechęcają również wysokie koszty pracy, zły system podatkowy oraz zakłócenia w konkurencji spowodowane funkcjonowaniem szarej strefy.

Bariery rozwoju przedsiębiorczości w opinii mieszkańców obszarów wiejskich

Inne trudności związane z podjęciem i prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej postrzegają mieszkańcy obszarów wiejskich, którzy barier rozwoju przedsiębiorczości upatrują przede wszystkim w ujęciu lokalnym, mikroekonomicznym (tab.3).

Tabela 3. Przeszkody w rozwoju przedsiębiorczości według opinii mieszkańców obszarów wiejskich
Table 3. Barriers of entrepreneurship from the perspective of rural areas habitants

Bariera	% wypowiedzi
Słabe zaangażowanie ze strony władz lokalnych	94%
Brak rynków zbytu	58%
Trudności z uzyskaniem kredytu	55%
Słabo rozwinięta infrastruktura	23%
Brak rozwiązań systemowo-prawnych	12%

Źródło: *Badania własne*

Source: *Own research*

Prawie wszyscy badani (94%) zgodnie uważają, że istotny problem stanowi słabe zaangażowanie ze strony władz lokalnych. Opinie ankietowanych są zbieżne z wynikami badań przeprowadzonych przez innych autorów, z których wynika, że przedsiębiorcy nie otrzymują wystarczającego wsparcia ze strony władz lokalnych [por. Fedyszak-Radziejowska 2002; Dziemianowicz, Kierzkowski, Knopik 2003; Zarębski 2002; Duczkowska-Piasecka 1997]. Władze dysponują wieloma instrumentami organizacyjnymi i finansowymi, za pomocą których mogą oddziaływać na lokalne życie gospodarcze. Promocja przedsiębiorczości powinna się przejawiać poprzez wsparcie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, świadczenie usług doradczych i szkoleniowych, podnoszenie kwalifikacji zawodowych połączonych z indywidualnym doradztwem, a także rozpowszechnianie dobrych praktyk i metod rozwoju. Tego rodzaju formy wsparcia mają na celu zaktywizowanie osób i zachęcenie ich do podjęcia pracy na własny rachunek. Ankietowani oczekują stałego doradztwa oraz szkoleń w tym zakresie, co ich zdaniem znacznie ułatwiłoby funkcjonowanie nowo powstałego przedsiębiorstwa na rynku, oraz analizy szans prowadzenia określonego typu działalności gospodarczej. Należy zaznaczyć fakt, że mieszkańcy obszarów wiejskich oczekują nie tylko działań wspomagających przedsiębiorczość ale również działań ochronnych, broniących ich interesów. Brak ekonomicznego i społecznego umocnienia przedsiębiorców na rynku lokalnym powoduje, że część firm nie wiąże się na długo ze środowiskiem lokalnym. Średnio co czwarte zarejestrowane przedsiębiorstwo upada po roku

działalności [Kołodziejczyk 2002]. Władze lokalne nie przywiązują wagi do tego problemu. Z badań wynika [Kamiński 2004], że samorządy w praktyce nie dokonują analiz podmiotów rejestrujących i likwidujących działalność gospodarczą na terenie gminy.

Zdecydowana większość firm wiejskich funkcjonuje tylko i wyłącznie na rynkach lokalnych i nie jest przygotowana do prowadzenia działalności eksportowej. W związku z tym, aż 58% badanych osób widzi trudności w braku rynków zbytu. Bariera ta ma także swoje źródło w niedostatecznym poziomie wiedzy dotyczącej prowadzenia firmy. Niedobór odpowiednich kwalifikacji utrudnia samodzielne prowadzenie księgowości i działalności marketingowej, co w znaczny sposób przyczynia się do obniżenia kosztów działalności. Brak wiedzy ekonomicznej uniemożliwia również dalszy rozwój. Duża część firm nie dostrzega konieczności sporządzania planów rozwojowych, prognoz popytu, poszukiwania nowych rynków zbytu, analizy zmian otoczenia firmy oraz analizy rynku towarów i usług, na którym się znajdują.

Dla ponad połowy ankietowanych osób (55%) istotną barierę stanowią trudności z uzyskaniem kredytu, wynikające z braku: umiejętności opracowania niezbędnej dokumentacji, zdolności kredytowej, kapitału własnego, zabezpieczenia kredytu oraz informacji o źródłach pozyskania kapitału. Powyższa sytuacja świadczy o niedoborze lokalnych i regionalnych funduszy poręczeń kredytowych, których inicjatorami są jednostki samorządu terytorialnego oraz instytucje finansowe. Celem ich działania jest wspieranie aktywności gospodarczej regionalnej społeczności poprzez zwiększenie dostępności do zewnętrznych źródeł finansowania, co w rezultacie przyczynia się do wzrostu konkurencyjności i zmniejszenia bezrobocia. W woj. zachodniopomorskim działa tylko 8 funduszy poręczeń kredytowych (stan na dzień 31.05.2006r.).

Brak dobrze rozwiniętej infrastruktury stanowi poważną barierę dla 23% ankietowanych. Władze lokalne powinny zapewnić określony poziom inwestycji w sferze nieprodukcyjnej i produkcyjnej. Zasadnicze elementy infrastruktury wiejskiej mające wpływ na funkcjonowanie małych przedsiębiorstw to według ankietowanych: drogi, linie telefoniczne, wodociągi, oczyszczalnie ścieków i kanalizacje. Mieszkańcy obszarów wiejskich biorący udział w badaniach uważają, że te elementy infrastruktury są rozwinięte w sposób wystarczający.

Tylko 12% badanych mieszkańców obszarów wiejskich widzi przeszkodę w braku rozwiązań systemowo-prawnych, wskazując przede wszystkim na zbyt wysokie składki podwyższające koszty pracy, uciążliwe procedury administracyjne oraz brak stabilnych unormowań prawnych.

Wnioski

1. Działalność gospodarcza w badanych gminach wiejskich jest dziedziną słabo rozwiniętą. Bariery rozwoju tego najbardziej pożądanego kierunku działania są odmiennie rozpatrywane przez mieszkańców obszarów wiejskich i władz gminnych.
2. Jak wynika z badań władze lokalne szukają problemów rozwoju przedsiębiorczości przede wszystkim w czynnikach o charakterze makroekonomicznym, związanych z brakiem kapitału (98%), wykwalifikowanej kadry (53%) oraz słabo rozwiniętą infrastrukturą techniczną (48%).
3. Mieszkańcy ankietowanych gmin dostrzegają problemy o charakterze mikroekonomicznym- wynikające z niedostatecznego rozwoju regionu oraz wskazujące na opieszałość władz samorządowych w dostosowaniu środowisk lokalnych do nowych warunków społeczno-ekonomicznych. Mieszkańcy obszarów wiejskich zwracają szczególną uwagę na brak zaangażowania ze strony władz lokalnych (94%), brak rynków zbytu (58%) oraz trudności z uzyskaniem kredytu (55%).
4. Skuteczna pomoc lokalnym przedsiębiorcom musi się opierać na zrozumieniu ich potrzeb. Mieszkańcy gmin wiejskich potrzebują przede wszystkim niematerialnych impulsów rozwojowych - rzetelnej informacji, poprawy dostępu do kapitału oraz profesjonalnego doradztwa w tym zakresie. Ankietowane osoby mają wiele obaw o charakterze psychologicznym, które wynikają z braku wiary we własne siły – potrzebują w związku z tym wsparcia o charakterze motywacyjnym.
5. Możliwości rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości zależą nie tylko od ludzi z inicjatywą, ale również od aktywnej postawy władz gminnych prowadzących działania edukacyjne, doradcze, wspierające oraz ułatwiające pozyskanie środków.

Literatura

- Duczowska-Piasecka M. (1997): Małe i średnie przedsiębiorstwa na terenach wiejskich (ich rola, znaczenie oraz możliwości i bariery rozwojowe). [W:] Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce. Red. M. Kłodziński i A. Rosner. SGGW, Warszawa, ss. 245-265.
- Dziemianowicz W., Kierzkowski T., Knopik R. (2003): Jak przygotować lokalny program rozwoju przedsiębiorczości? Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B. (2002): Liderzy i ich organizacje w rozwoju społeczno-gospodarczym wsi. [W:] Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i w krajach UE. Red. M. Kłodziński i B. Fedyszak-Radziejowska. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 245-265.

- Kamiński R. (2004): Wspieranie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. *Wieś i Rolnictwo* 2, ss. 79-98.
- Kłodziński M. (2002): Perspektywy wielofunkcyjnego rozwoju gmin w Polsce. [W:] *Wieś i rolnictwo, perspektywy rozwoju*. IRWiR PAN, SGH, IERiGŻ, Warszawa, ss. 49-65.
- Kołodziejczyk D. (2002): Uwarunkowania społeczno-gospodarcze lokalnego rozwoju gospodarczego. *Studia i monografie* z. 113. IERiGŻ, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny woj. Zachodniopomorskiego (2005). US, Szczecin.
- Zarębski M. (2002): Bariery i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich (na przykładzie regionu konińskiego). UMK, Toruń.

Abstract. In Polish rural areas, including the traditionally agricultural area of the West-pomeranian voivodeship, there are many barriers of entrepreneurship development, in particular those of a social character. The paper presents research results of the local authorities' and rural area inhabitants' opinions about the non-agricultural economic activity conditions. The results of the conducted research indicate that the analysed social conditions have a negative impact on the development of rural entrepreneurship. Expedient overcoming of these barriers is currently an important element of local development.

Key words: Polish rural areas, West-Pomerania, local development